

Є. М. Ахромкін,
к. е. н., доцент, завідувач магистратурою державного управління,
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля

ІННОВАЦІЙНА МОДЕЛЬ ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ РЕСУРСІВ: ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

У статті розглянуто економіко-правовий аспект ефективного використання регіональних ресурсів на інноваційній основі. Означено складові інноваційної моделі забезпечення ефективного використання регіональних ресурсів.

In the article the economic-legal aspect of the effective use regional resources is considered on innovative basis. The constituents of innovative model providing the effective use of regional resources are certain.

Ключові слова: ефективне використання, регіональні ресурси, інновації, економіко-правовий аспект.
Keywords: effective use, regional resources, innovations, economic-legal aspect.

ВСТУП

Економічний потенціал України значною мірою обумовлений динамікою розвитку регіональних господарських комплексів (РГК), яка, у свою чергу, залежить від обсягів, якості і ефективності використання всіх видів ресурсів. РГК, в розумінні автора, є сукупністю ресурсів, що залучаються до виробничих і невиробничих процесів. Тому вони є взаємозв'язаними і взаємозумовленими, а результатом ефективного їх використання є зниження загальних питомих витрат на одиницю вироблюваної продукції, конкурентоздатної на внутрішньому і зовнішньому ринках товарів.

Академік І.І. Лукинов відзначав, що на сучасному етапі розвитку економіки раціональною структурою РГК слід рахувати таку, яка вимагає мінімального залучення зовнішніх ресурсів при максимальному використанні місцевих (регіональних). Він також зазначив "успешные реформы осуществляются только на основе фундаментальных научных разработок и активной государственной политики, точных инженерных проектов по каждому объекту, который реформируется в системе воспроизводственных циклов, с привлечением и рациональным использованием необходимых ресурсов в оптимальных структурных комбинациях" [1].

Актуальність наукових знань в досліджуваній сфері зумовлюється трьома головними обставинами: вимогами і гарантіями Конституції України по використанню ресурсів на користь населення країни; недостатньо вивчено проблеми розподілу повноважень центральних і місцевих органів в галузі регулювання економічної діяльності в регіонах; фактичною обмеженістю ролі громад і обласних рад у регулюванні використанні місцевих ресурсів.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Основна мета статті полягає у економіко-правовому обґрунтуванні ефективного використання регіональних ресурсів на інноваційній основі за допомогою методів компаративного аналізу.

РЕЗУЛЬТАТИ

У статтях (13, 14, 66) Конституції України встановлений загальний порядок користування природними ресурсами, в т.ч. земляними. У них акцентується увага на регіональному аспекті ресурсовикористання за допомогою гарантії кожному громадянину права на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє живлення, одяг, жит-

лові умови (ст. 48). Далі в Конституції України вказано, що матеріальною і фінансовою основою місцевого самоврядування є рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші грошові кошти, земля, природні ресурси, що знаходяться у власності територіальних громад сіл, селищ, міст, районів в містах, а також об'єкти їх загальної власності, що знаходяться в управлінні районних і обласних рад (ст. 142).

Принципове значення для даного дослідження мають положення Конституції України про те, що власність зобов'язує, а держава забезпечує соціальну спрямованість економіки. Використання ж власності не може за-вдавати шкоди правам, свободам і гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати економічну ситуацію і природні якості землі (ст. 13, 41) [2].

За роки незалежності, особливо після ухвалення Конституції України, було затверджено велику кількість законів України, указів Президента України, ухвал Кабінету Міністрів України, що містять в прямій або непрямої формі вимоги ефективного використання всіх видів економічних ресурсів.

Так, наприклад, Законами України "Про місцеве самоврядування в Україні" і "Про місцеві державні адміністрації" передбачена щорічна розробка регіональних програм соціально-економічного розвитку, основою яких є місцева ресурсна база.

Цими ж законами до ведення відповідних органів віднесено складання балансів трудових, фінансових ресурсів, грошових доходів і витрат, необхідних для управління соціально-економічним і культурним розвитком конкретної території. Одночасно з відміченим закони передбачають визначення потреби в місцевих будівельних матеріалах, паливі; затвердженні ставок земельного податку, розмірів плати за користування природними ресурсами, відповідних територіальних громад, що знаходяться у власності; рішення питань про надання дозволу на спеціальне використання природних ресурсів місцевого значення, а також про відміну такого рішення; інші повноваження щодо використання ресурсів [3—4].

Проте, роль регіонів у регулюванні інтересів власників і громади на належному рівні ще не визначена, що пояснюється недосконалістю відповідної нормативно-правової бази. Позитивним моментом в усуненні вказаного недоліку є підготовка ученими Інституту економіко-правових досліджень НАН України під керівництвом академіка НАН України України В.К. Мамутова (за участю відомих юристів і економістів інших НДІ і вузів) і ухвалення "Господарського Кодексу", [5], а також видання підручника "Господарське право" [6].

У роботі [6] наголошується, що без планування, без розробки загальнодержавних і регіональних програм соціально-економічного розвитку неможливо забезпечити соціальну орієнтацію економіки. Проте для цього суб'єктам господарювання необхідно мати в своєму розпорядженні необхідні господарські права щодо управління різного роду ресурсами, володіти відповідною господарською компетенцією.

За останні роки в областях, містах і районах країни набула поширення розробка стратегій економічного і соціального розвитку.

Міністерством економіки України була затверджена методика розробки таких стратегій, в якій передбачено проведення аналізу ресурсного потенціалу регіонів, проте в ній не вказані алгоритми використання отриманих результатів в стратегічних документах.

У стратегіях розвитку промислових міст Донбасу (Маріуполь, Краматорськ, Єнакієве) обмежений перелік ресурсів отримав оцінку в SWOT-аналізі при характеристиці геофізичних умов. Це стосувалося корисних копалини, землі, гідроресурсів [7].

У стратегії розвитку Луганської області, розробленої ученими області під методичним керівництвом експертів Міністерства Міжнародного Розвитку Великобританії і Луганського філіалу Інституту економіко-правових досліджень НАН України в 2003 р., аналіз ресурсів здійснений за розширеним переліком — природні (мінеральні, земляні, водні, рекреаційні, флора, фауна), виробничі (включаючи інфраструктуру, наявність вільних виробничих площ і невикористовуваного устаткування), трудові, фінансові. Аналізувалися також дані про наявність вторинної сировини і відходів виробництва.

Проте, розробником не вдалося повністю подолати труднощі трансформації отриманих даних у показники стратегічного зростання.

Слід зазначити, що всі розроблені регіональні стратегії здебільшого служать презентаційним цілям для залучення зовнішніх інвесторів. Завдання ж управління місцевими ресурсами до цих пір залишається не забезпеченим в методичному і нормативно-правовому відношенні.

Законом України "Про стимулювання розвитку регіонів" передбачається затвердження Кабінетом Міністрів України державної стратегії регіонального розвитку і обласними радами — регіональними стратегіями розвитку. Їх виконання здійснюватиметься на основі угод між вказаними органами. По суті, законом передбачається ще одна форма перерозподілу засобів між регіонами при значному їх дефіциті [8].

Вивчення ж досвіду Польщі, за участю учених Луганського філіалу Інституту економіко-правових досліджень НАН України, щодо укладення подібних угод (контракт з Катівіцким воєводством) показало, що шляхом ослаблення підтримки одних регіонів на користь інших не можна добитися загального економічного підйому, тому необхідно радикально удосконалити методи залучення до господарського обороту власних ресурсів регіону. Замість традиційних підходів, що значною мірою вичерпали себе, в управлінні регіональними ресурсами слід використовувати інноваційні.

Згідно із Законом України "Про інноваційну діяльність" до об'єктів такої діяльності належать сировинні ресурси, засоби їх здобичі і переробки, а також нові знання і інтелектуальні продукти [9].

У даний час актуалізувалася потреба в інноваціях в сфері організаційно-технічних рішень виробничого, адміністративного і комерційного характеру. Це зумовлено ринковими методами господарювання.

Проте, багато зарубіжних і вітчизняних учених правомірно, на наш погляд, висловлюють думку, що ринкове середовище постіндустріального суспільства принципово відрізняється від ринкового середовища капіталістичного суспільства.

I. Ансофф, наприклад, відзначає, що повернення до основ менеджменту для більшості компаній є прямим шляхом до банкрутства, тому необхідні нові інноваційні способи управління для адаптації до нових умов господарювання [10]. Окремі роботи зарубіжних учених присвячені класифікації ресурсів. Так, М. Робсон пропонує структуру внутрішніх ресурсів [11]. Основні концепції управління і організації узагальнені в роботах Федорової Н.Н. [12].

У основу методичного забезпечення управління використання економічних ресурсів РГК може бути покладена підсистема управління класичної теорії організації, основоположниками якої були Фредерік Уїнслоу Тейлор, Генрі Гантт, Ліліан і Френк Гилбрейт, Генрі Форд. Пізніше, видатний французький інженер Анрі Файоль сформулював 14 принципів управління [13].

Для розвитку теорії і методології інноваційного управління важливим є вивчення теорії ресурсної залежності, що зв'язана з ідеями Дж. Пфеффера, Дж. Саланчика і I. Ансоффа, які були висунені на початку 1970 років. Концепція I. Ансоффа стала базовою в розвитку стратегічного менеджменту, де основна увага якого приділяється якраз відтворювальної функції як основі забезпечення довгострокових конкурентних переваг фірми. Прискорення змін у зовнішньому середовищі організацій, зростання конкуренції за ресурси і на товарних ринках, розвиток інформаційних мереж зміщують увагу управлінців з внутрішнього середовища підприємства в зовнішнє (регіональний рівень). Основна увага приділяється сукупності стратегічних ресурсів, а не цілям. Контроль стратегічних ресурсів дозволяє понизити залежність організації від зовнішнього середовища.

Проблема ефективного використання економічних ресурсів і управління цим процесом тісно пов'язана із запобіганням їх втратам. Йому присвячені праці окремих зарубіжних учених-економістів, таких як Лейкіна К.Б. [14], Чейз Стюарт [15]. Дослідженням втрат в промисловості США в 30-і роки займалася комісія Гувера [16].

Важливого значення проблемі управління ресурсами надавали в своїх дослідженнях і вітчизняні учені. Одні з них управління ресурсами розглядають як важливу складову частину господарського механізму [17]. Інші учені формулюють цілі господарського механізму [18].

У роботах Інституту регіональних досліджень НАН України якнайповніше відображені об'єкти управління з урахуванням регіональних особливостей розвитку. Під об'єктами управління рекомендується розуміти: природні ресурси, екологічні умови, трудові ресурси, виробничий потенціал, визначуваний, в першу чергу, ефективністю використання ресурсів [19]. Учені Ради з вивчення продуктивних сил України НАН України серед завдань регіонального розвитку виділяють мобілізацію ресурсного потенціалу [20]. Основною умовою розвитку економіки країни академік НАН України Н.Г. Чумаченко вважає необхідність інтенсифікації пошуку регіональних резервів [21].

Не дивлячись на важливість і глибину вказаних розробок, слід зазначити відсутність у них концептуальних підходів до формування інноваційної моделі забезпечення ефективного використання економічних ресурсів в РГК з позицій вимог ринку.

Академік НАН України В.М. Геєць підкреслює, що в сучасних умовах здібність до самостійного розвитку країни, можливості наших національних інтересів у глобальному світовому середовищі визначає людський чинник. У середовищі відбувається постійне переміщення ресурсів — матеріальних, фінансових, науково-інформаційних і, головне, людських — в напрямі ефективнішого їх використання" [22]. Далі автор відзначає: "Економічною базою такого розвитку є забезпечення зростання продуктивності праці і конкурентоспроможності вітчизняного виробництва на внутрішньому і зовнішньому ринках товарів, послуг, інвестицій і робочої

сили, раціоналізація структури експорту й імпорту, врегулювання проблем використання трудових ресурсів, зокрема проблем експорту робочої сили, національного розвитку, що негативно впливає на довгострокові перспективи" [22].

З позицій інтенсифікації результати виробництва є кінцевими тільки в тому випадку, якщо вони в повному обсязі доходять до виробничого і невиробничого споживання, зберігаючи при цьому основні споживчі якості. Обов'язковою умовою будь-якого процесу виробництва служить залучення до господарського обороту, ефективного використання всіх видів економічних ресурсів (основних елементів економічного потенціалу — наявних запасів, джерел засобів) у рамках історично певної системи виробничих відносин.

До таких ресурсів автори статті відносять: природні (включаючи туризм і рекреаційні ресурси), матеріальні (включаючи виробничі, енергетичні і паливні ресурси), фінансові, трудові, інформаційні, інноваційні.

Проте, аналіз стану економіки України і окремих регіонів дозволяє зробити висновки про неефективне використання даних ресурсів, що негативно відбивається на конкурентоспроможності продукції і рентабельності підприємств. Це зумовлено високою собівартістю продукції, в якій матеріальні витрати складають більше 70%.

Національна економіка відчуває гострий дефіцит паливно-енергетичних ресурсів, при цьому витрачаючи більше 2,5% загальносвітового їх споживання при питомій вазі чисельності населення менш одного відсотка. Природні енергетичні ресурси, що здобуваються в Україні, використовуються в технологічних процесах на виробництві і в житлово-комунальній сфері тільки на 12%. Решта частини накопичується у відвалах і є вторинною сировиною, потенційно можливою для подальшої глибокої переробки і використання.

Власними паливними ресурсами національна економіка забезпечена на 37%, енергоресурсами — на 47%. Наявний дефіцит може бути заповнений за рахунок ефективного використання ресурсів на основі впровадження інноваційних технологій, сучасного устаткування, ринкових механізмів стимулювання. Неприпустимо, коли енергоємність ВВП України більш ніж в 6 разів перевищує даний показник японської економіки і в 2—3 рази — США і країн Європейського Союзу.

Він не вписується в розумня межі величини показників, що забезпечують економічну безпеку країни. Правомірно, на наш погляд, академік НАН України В.М. Геєць обгрунтовує необхідність "переходу від традиційного, такого, що наздоганяє, типу розвитку, на основі якого розвивалися країни "Третього світу", до випереджаючого розвитку, причому як в експортоорієнтованих, так і в імпортозамінних сферах економіки [22].

ВИСНОВКИ

Помилково очікувані позитивні результати переходу на ринкові відносини з використанням механізмів самоорганізації і саморегулювання не виправдали себе. Отже, актуальним в теоретичному, методологічному і практичному плані є обгрунтування концепції інноваційної моделі забезпечення ефективного використання економічних ресурсів регіону. Суть концепції полягає в активізації ресурсозбереження в РГК на основі оптимального об'єднання переваг ринкового механізму з формами і методами цілеспрямованого державного, регіонального і місцевого управління і регулювання соціально-економічними відносинами між всіма складовими системи "суспільство — природа — економіка".

За змістом інноваційна модель є описом оптимальних організаційних, економічних і управлінських процесів ухвалення рішень в РГК з питань використання місцевих ресурсів на основі нових наукових результатів із застосуванням економіко-математичних методів. Важливими складовими інноваційної моделі забезпечення ефективного використання регіональних ресурсів повинні стати: система стимулювання раціональ-

ного ресурсоспоживання, методи запобігання втратам ресурсів, програмно-цільове планування і прогнозування розвитку РГК. Вона повинна в своїй основі мати класифікацію ресурсів за ознакою соціальної спрямованості і відповідати наступним основним вимогам: мати структурну побудову; бути формалізованою у зв'язках між чинниками і результатами; включати законодавче і нормативне забезпечення.

Література:

1. Лукинов И.И. Методы и средства государственного регулирования экономики переходного периода // Экономика Украины. — 1999. — № 5. — С. 8—11.
2. Конституция Украины от 28 июня 1996 г. // ВВР Украины. — 1996. — № 30. — С. 381—417.
3. Закон Украины "О местном самоуправлении в Украине" // ВВР Украины. — 1997. — № 24. — С. 379—429.
4. Закон Украины "О местных государственных администрациях" // ВВР Украины. — 1999. — № 20—21. — С. 426—444.
5. Україна. Закони. Господарський кодекс України: Чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 15 жовтня 2005 (Відповідає офіц. текстові). — К.: Вид. Поливода А.В., 2005. — 180 с. — (Кодекси України).
6. Хозяйственное право: учебник / В.К. Мамутов, Г.Л. Знаменский, К.С. Хахулин и др. Под ред. Мамутова В.К.. — К.: Юринком Интер, 2002. — 912 с.
7. Стратегії розвитку промислових міст Донбасу. — Донецьк: Агентство регіонального розвитку "Донбас", 2002. — 273 с.
8. Закон Украины "О стимулировании развития регионов" // ВВР Украины. — 2005. — № 51. — С. 2662—2668.
9. Закон Украины "Об инновационной деятельности" // ВВР Украины. — 2002. — № 36. — С. 882—892.
10. Ансофф И. Стратегическое управление: Пер. с англ. — М.: Экономика, 1989. — 520 с.
11. Робсон М. Практическое пособие по реинжинирингу бизнес процес-сов: пер. с англ. / М. Робсон, Ф. Уллах (Под ред. А.Д. Эришвили). — М.: Аудит.: ЮНИТИ, 1997. — 336 с.).
12. Федорова Н.Н. Организационная структура управления предприятием: учебное пособие. — М.: ТК Велен, 2003. — 288 с.
13. Файоль А. Управление — это наука или искусство / А. Файоль, Г. Эмерсон, Ф. Тейлор, Г. Форд. — М.: Республика, 1992. — 336 с.
14. Лейкина К.Б. Снижение потерь в народном хозяйстве — важный резерв повышения эффективности. — М.: Наука, 1980. — 136 с.
15. Чейз Стюарт. Трагедия расточительства. — М.: Гостехиздат, 1962. — 142 с.
16. Потери в промышленности САСШ: (отчет комиссии Гувера). — М.: Л.: Техника управления, 1931. — 306 с.
17. Чумаченко Н.Г., Червова Л.Г., Конищева Н.И. Экономика ресурсов в промышленности. — К.: Техника, 1985. — 247 с.
18. Региональное управление: опыт и проблемы / Отв. ред. Мамутов В.К. и Прокопенко Н.Д. — К.: Наук. думка, 1984. — 256 с.
19. Долишний М.И., Бойко Е.И., Петрович И.М. Социально-экономический потенциал региона. — К.: Наук. думка, 1985. — 218 с.
20. Данилишин Б.М. Проблемы и приоритеты регионального развития Украины // Экономика Украины. — 2005. — № 12. — С. 89—90.
21. Чумаченко М.Г. Звіт Президії АСНУ на щорічних зборах 2004 року // Вісник економічної науки України. — 2004. — № 2. — С. 147—159.
22. Геец В.М. Трансформационные преобразования в Украине: переосмысливая пройденное и думая о будущем // Общество и экономика. — 2006. — № 3. — С. 23—53.